

یادنام ...

احوال قوام‌الدین خواند:

تو کار زمین را نکو ساختی / که با آسمان نیز پرداختی؟! (علیشیر نوایی، ۱۲۴ و ۳۱۴؛ خواندمیر، ۱۴/۴)

مؤلف حبیب‌السیر، قوام‌الدین را «قدوة مهندسان زمان و معماران دوران» (خواندمیر، ۱۴/۴)، صاحب مطلع سعدین «وی را اعجوبه روزگار و نادره اعصار» (سمرقندی، عبدالرزاق، ۲، ۱، ۴۸۳) و مؤلف تذکره‌الشعرا «در مهندسی و طراحی و معماری» او را جزو چهار هنرمند بی‌نظیر عهد شاهرخ تیموری به حساب آورده است (سمرقند، ۳۴۰).

از زندگی قوام‌الدین قبل از سال ۸۰۷ق. اطلاعی در دست نیست. برای نخستین بار حافظ ابرو از مشارکت وی به همراه خواجه‌علی حافظ تبریزی در ساخت مدرسه و خانقاه شاهرخ تیموری در هرات خبر داده است. با توجه به اینکه شاهرخ در ۸۰۷ق. که سال آغازین حکومتش بود، کار ساخت بنای مدرسه و خانقاه و دیگر اماکن هرات را صادر کرد (حافظ ابرو، ۸) و ساخت مدرسه و خانقاه در سال ۸۱۳ق. به اتمام رسید، احتمالاً در این عهد قوام‌الدین از شهرت خاصی برخوردار بوده که ساخت عمارت مهمی چون خانقاه و مدرسه هرات به دستور حاکم تیموری به وی محول گردیده است (گلچین عارفی، ۸۰).

پس از آن اگرچه ممکن است ساخت بناهای مهم دیگری در هرات و نقاط دیگر بر عهده وی گذاشته شده باشد، ولی مهم‌ترین بنای ساخت وی، مسجد گوهرشاد در جنوب بقعه مطهر حضرت رضا (ع) در مشهد رضوی است. او ساخت این بنا را در سال ۸۲۱ق. به اتمام رساند. این مطلب در انتهای کتیبه حاشیه ایوان مقصوره مسجد با خط بایسنغر تیموری، فرزند گوهرشادخانم، کتابت شده است. در این کتیبه از وی با عنوان «قوام‌الدین بن زین‌الدین شیرازی طیان» یاد شده است (بیمایش).

اگرچه ممکن است قوام‌الدین شیرازی عمارت چهارباغ مشهد را -که در عهد شاهرخ تیموری در جنوب غرب حرم مطهر رضوی به پایان رسید- معماری کرده باشد، ولی در منابع اشاره‌ای به این امر نشده است. خواندمیر در شرح احوال قوام‌الدین آورده است: «از جمله آثار آن استاد نادره کار در دارالسلطنه هرات عمارات عالی‌بام مهد مهدعلیا گوهرشادآغاست» (خواندمیر، ۱۵/۴) منظور از عمارات، مدرسه و مسجدی بیرون شهر هرات، در شمال آن است که گوهرشاد (فوت: ۸۶۱ق) دستور ساخت آن را داد. ظاهراً قوام‌الدین از سال ۸۲۰ق. همکاری خود را در ساختمان مسجد و مدرسه گوهرشاد در شمال هرات آغاز و تا ۸۴۱ق. آن را تکمیل نمود (سیدی، ۴۴۱).

نادره اعصار

استاد قوام‌الدین طیان شیرازی

(۸۴۲ق)

سیدحسن حسینی*

قوام‌الدین بن زین‌الدین شیرازی، مشهور به «طیان»، از معماران برجسته عهد شاهرخ تیموری (ح: ۸۰۷-۸۵۰ق) و معمار مسجد گوهرشاد است. وی در اصل از اهالی شیراز بود. از سال تولدش اطلاع دقیقی در دست نیست. پس از تحصیل مقدمات علوم، در بنایی، معماری و طیانی-که کار با گل و نوعی مهارت در گچ‌بری و تزیین منازل با گل و برگ بود- شهرتی به هم رسانید. حافظ ابرو در حق وی گفته: «در صنعت طیانی واحد ماله ثانی است» (حافظ ابرو: ۱۰).

قوام‌الدین در علم نجوم نیز تبحر داشت. نقل است شاهرخ تیموری به خاطر یکی از عمارات از استاد رنجیده خاطر شد و مدت یک سال اجازه نداد که وی به حضورش شرفیاب گردد. پس از مدتی قوام‌الدین تقویمی استخراج کرد و به وساطت برخی وزرا و ارکان دولت، آن را نزد شاهرخ برد. شاه تبسمی کرد و این بیت را فی‌البداهه در

* کارشناس ارشد تاریخ و پژوهشگر گروه تراجم و انساب بنیاد

پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی

hoseyny.darrud@gmail.com

خوافی، ۱۱۴۳/۳). عبدالرزاق سمرقندی (۸۱۶ - ۸۸۷ ق.). نیز همین تاریخ را تأیید کرده است (سمرقندی، ۲، ۱، ۴۸۳) ولی مؤلف تاریخ حبیب‌السییر آن را در اول شعبان ۸۴۴ ق. ثبت کرده است (خواندمیر، ۴/۱۵). به نظر می‌رسد با توجه به تقدّم زمانی منبع، گفته خوافی صحیح است. این احتمال دور از ذهن نیست صاحب حبیب‌السییر نیز همان تاریخ ۸۴۲ ق. را ثبت کرده باشد، ولی در استنساخ این اشتباه توسط کاتبان رخ داده باشد.

منابع:

حافظ ابرو. (۱۳۴۹). جغرافیای حافظ ابرو (ربع خراسان هرات). به کوشش مایل هروی. بنیاد فرهنگ ایران.
خواندمیر. (۱۳۶۲). غیاث‌الدین بن همام، تاریخ حبیب‌السییر. زیر نظر محمد دبیر سیاقی. چاپ دوم. کتابفروشی خیام
سمرقندی، دولت‌شاه. (۱۳۸۲). تذکره الشعراء. تصحیح ادوارد براون. چاپ اول. تهران. اساطیر.
سمرقندی، عبدالرزاق. (۱۳۸۳). مطلع سعدین و مجمع بحرین، به اهتمام عبدالحسین نوایی. چاپ اول. تهران. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
سیدی، مهدی و دیگران. (۱۳۸۶). مسجد و موقوفات گوهرشاد. چاپ اول. قم. کومه.
فصیح خوافی، احمد. (۱۳۸۶). مجمل فصیحی. تصحیح سیدمحسن ناجی نصرآبادی. چاپ اول. تهران. اساطیر.
گلچین عارفی، مهدی. استاد قوام‌الدین شیرازی معمار افسانه. گلستان هنر. شماره ۱۶. تابستان ۱۳۸۸ ش.
گلمبک لیزا، ویلبر دونالد نیوتن. (۱۳۷۴). معماری تیموری در ایران و توران. ترجمه کرامت‌الله افسر و محمدیوسف کیانی. تهران. سازمان میراث فرهنگی کشور.
نوائی، امیرعلیشیر. (۱۳۶۳). تذکره مجالس النفایس. به اهتمام علی اصغر حکمت. چاپ اول. تهران. کتابفروشی منوچهری.

از دیگر بناهای شهر هرات که ممکن است قوام‌الدین در ساخت آن همکاری داشته باشد، عمارت گازرگاه و مقبره شیخ‌عبدالله انصاری است که شاهرخ در سال ۸۲۹ ق. تصمیم به آبادانی آن گرفت. این بنا هرچند در سال ۸۹۸ ق. در جریان سیل آسیب دید و مجدداً به دست امیرعلیشیر نوایی تعمیر شد، ولی بنای اصلی باقیمانده شبیه به عمارت ساخت قوام‌الدین است و برخی ساخت آن را به قوام‌الدین نسبت داده‌اند (گلمبک و ویلبر، ۴۲۴؛ گلچین عارفی، ۸۱).

از دیگر بناهای ساخت قوام‌الدین که باید آخرین آنها توسط وی باشد، ساختمان مدرسه خرگرد در چهار کیلومتری خواف، در روستای خرگرد است. این بنا به دستور خواجه غیاث‌الدین پیراحمد خوافی، وزیر شاهرخ تیموری، در سال ۸۴۸ ق. به پایان رسید. با توجه به اینکه قوام‌الدین شیرازی در سال ۸۴۲ ق. درگذشته، (فصیح خوافی، ۱۱۴۳/۳) بنای مدرسه، پس از او به وسیله برادرش، غیاث‌الدین، به اتمام رسیده است (میر، ۵۹۱/۱). این موضوع در کتیبه ایوان جنوبی مدرسه چنین آمده است: «بنت هذه المدرسة المبارکة الغیاثیة علی يد العبد المرحوم استاد قوام‌الدین شیرازی و تمت بعمل العبد استاد غیاث‌الدین شیرازی» (گلچین عارفی، ۸۲)

شواهد حاکی از آن است که استاد قوام‌الدین در زمان ساخت مدرسه خرگرد در این روستا از دنیا رفته است. از جزئیات علت مرگش اطلاعی در دست نیست؛ اما مدفنش در بیابان‌های روبروی مدرسه موجود است (سیدی، ۴۵۹). در خصوص سال درگذشت استاد قوام‌الدین، در منابع اندک اختلافی وجود دارد. فصیح خوافی (۷۷۷ - ۸۴۵ ق.) که معاصر قوام‌الدین بوده و او را می‌شناخته، فوت وی را روز شنبه اول شعبان ۸۴۲ ق. نوشته است (فصیح